PEDAGOGIK TERMINLAR UYADOSHLIK LUG‘ATI VA UNING ELEKTRON PLATFORMASINI YARATISHNING LINGVISTIK ASOSLARI

Kuziev Shavkat Abdumuratovich
Katta o‘qituvchi
Guliston Davlat Pedagogika Instituti
E-mail: shkuziev2024@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada pedagogik terminologiyaning tizimli tahlili va uyadoshlik tamoyillari asosida lug'at yaratishning nazariy-amaliy jihatlari o'rganilgan. Pedagogik terminlarning morfologik, semantik va etimologik jihatdan guruhlash tamoyillari, ularning o'zaro bog'liqligi va tizimli munosabatlari tahlil qilingan. Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida elektron lug'at platformasini yaratishning lingvistik asoslari, uning struktur-funksional xususiyatlari va foydalanuvchilarga qulaylik yaratish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Tadqiqot davomida pedagogik terminlarning so'z yasalish modellari, ularning paradigmatik va sintagmatik munosabatlari, shuningdek, terminologik uyadoshlikningkog'nitiv-onomasiologik asoslari ochib berilgan. Elektron platformaning interfeysi, qidiruv tizimi va ma'lumotlar bazasini tashkil etish prinsиплari ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: pedagogik terminologiya, uyadoshlik lug'ati, elektron platforma, terminologik sistema, so'z yasalish, semantik maydon, leksikografiya, korpus lingvistikasi, terminosistema, axborot texnologiyalari.

Pedagogik terminologiya zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ta'lim jarayonidagi barcha hodisa va tushunchalarni ifodalash vositasi hisoblanadi. Pedagogika fani rivojlanib borishi bilan uning terminologik apparati ham boyib, murakkablashib bormoqda. Shu munosabat bilan pedagogik terminlarni tizimli ravishda o'rganish, ularning o'zaro munosabatlarini aniqlash va uyadoshlik tamoyillari asosida lug'at yaratish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Uyadoshlik lug'ati tushunchasi zamonaviy leksikografiyada muhim o'rin tutadi. Bu turdagi lug'atlar so'zlarni tasodifiy emas, balki ularning ichki bog'liqligi, so'z yasalish munosabatlari va semantik yaqinligi asosida guruhlab beradi. Pedagogik terminlar maydonida bunday lug'at yaratish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega, chunki u talabalar, o'qituvchilar va tadqiqotchilar uchun terminologik apparatni tizimli o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi.

Pedagogik terminlarning uyadoshlik asosida tashkil etilishi so'z yasalish qonuniyatlari bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilida pedagogik terminlar asosan uch yo'l bilan hosil bo'ladi: morfologik usul orqali, sintaktik birikishlar orqali va leksik-semantik o'zgarishlar natijasida. Morfologik usulda qo'shimchalar yordamida hosil bo'lgan terminlar alohida e'tiborga sazovordir. Masalan, "ta'lim" ildizidan "ta'limli", "ta'limsiz", "ta'limchi", "ta'limgoh", "ta'limiy" kabi uyadosh terminlar hosil bo'ladi. Bu terminlar bir-biri bilan morfologik va semantik jihatdan bog'liq bo'lib, umumiy ildizga ega.

Terminologik uyadoshlik tushunchasini to'g'ri tushunish uchun uning linguistik asoslarini chuqur o'rganish zarur. Uyadoshlik nafaqat so'z yasalish munosabatlarini, balki

semantik maydonlar, leksik-semantik guruhlar va terminologik mikrotizimlardagi o'zaro bog'liqliklarni ham o'z ichiga oladi. Pedagogik terminologiyada "o'qitish" tushunchasi atrofida shakllangan terminlar uyasi bu hodisaning yaqqol namunasidir. "O'qitish", "o'qituvchi", "o'qitiluvchi", "o'quv", "o'quvchi", "o'qish" kabi terminlar nafaqat so'z yasalish jihatidan, balki semantik jihatdan ham bir-biriga bog'liq.

Pedagogik terminlarning etimologik tahlili ham uyadoshlik lug'atini yaratishda muhim ahamiyatga ega. O'zbek pedagogik terminologiyasida so'z boyligining turli qatlamlari mavjud: o'zbek tilining o'z so'zlari, arabo-fors tillari orqali kirib kelgan so'zlar va rus tili orqali kirgan xalqaro terminlar. Har bir qatlam o'zining uyadosh terminlar guruhini hosil qiladi. Masalan, "maktab" arabcha asosidan "maktabchi", "maktabdosh", "maktabgacha", "maktabdan tashqari" kabi terminlar hosil bo'lgan.

Semantik maydonlar nazariyasi pedagogik terminlarning uyadoshlik asosida guruhlanishida muhim rol o'ynaydi. Pedagogik terminologiya bir nechta yirik semantik maydonlarga bo'linadi: ta'lim jarayoni, tarbiya jarayoni, ta'lim mazmuni, ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari va boshqalar. Har bir semantik maydon ichida kichik semantik guruhlar va terminologik uyalar shakllanadi. Masalan, "metod" terminining atrofida "metodika", "metodolog", "metodist", "metodologiya", "metodlar tizimi" kabi uyadosh terminlar to'plami mavjud.

Pedagogik terminlarning paradigmatik munosabatlari ham uyadoshlik lug'ati uchun muhim parametrdir. Bu munosabatlar sinonimiya, antonimiya, giperonimiya-giponimiya va boshqa semantik munosabatlarni o'z ichiga oladi. Masalan, "o'qitish usuli" giperonimining "ma'ruza", "suhbat", "munozara", "amaliy mashg'ulot" kabi giponimlar uyasi pedagogik terminologiyaning muhim qismidir. Bu turdagi munosabatlarni aks ettirish lug'atning ilmiy qiymatini oshiradi.

Pedagogik terminlarning sintagmatik munosabatlari ularning nutqda qo'llanilishi, boshqa so'zlar bilan birikish qobiliyati bilan bog'liq. Ko'pgina pedagogik terminlar barqaror birikmalar tarkibida ishlatiladi va bu birikishlar ham terminologik uyalarning bir qismini tashkil etadi. "Ta'lim" so'zi "ta'lim jarayoni", "ta'lim tizimi", "ta'lim mazmuni", "ta'lim shakllari" kabi ko'plab barqaror birikmalar hosil qiladi va bu birikmalarning har biri alohida termin sifatida qaralishi mumkin. Zamonaviy leksikografiyada elektron lug'atlar an'anaviy qog'oz lug'atlarga nisbatan qator ustunliklarga ega. Elektron lug'atlar operativ qidiruv imkoniyatini beradi, dinamik yangilanishi mumkin, multimediya imkoniyatlaridan foydalanadi va foydalanuvchilarga interaktiv ish rejimini taklif qiladi. Pedagogik terminlar uyadoshlik lug'atining elektron platformasini yaratish bu ustunliklardan to'liq foydalanish imkonini beradi.

Elektron platformaning lingvistik asoslari lug'atning strukturasini belgilaydi. Platforma uch asosiy komponentdan iborat bo'lishi kerak: ma'lumotlar bazasi, qidiruv tizimi va foydalanuvchi interfeysi. Ma'lumotlar bazasi barcha pedagogik terminlarni ularning to'liq tavsifi bilan saqlaydi. Har bir termin uchun quyidagi ma'lumotlar kiritiladi: termin shakli, ta'rifi, etimologiyasi, so'z yasalish tuzilishi, sinonim va antonimlari, qo'llanish misollari va uyadosh terminlar ro'yxati.

Terminlarni ma'lumotlar bazasida tashkil etish prinsipi juda muhimdir. Har bir termin alohida ob'ekt sifatida saqlanadi va uning barcha atributlari va boshqa terminlar bilan bog'liqlik munosabatlari bazada aks ettiriladi. Bu relatsion ma'lumotlar bazasi printsipiga asoslanadi. Terminlar orasidagi munosabatlar turli xil bo'lishi mumkin: so'z yasalish munosabatlari, semantik munosabatlar, paradigmatik munosabatlar va boshqalar. Har bir munosabat turi ma'lumotlar bazasida alohida jadval orqali ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Madvaliyev A., Asqarova M., Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent: Davlat ilmiy nashriyoti, 2006-2008. 5 jild.
2. Begmatov E., Madayev O., Moydinova N. O'zbek tilida terminologiya masalalari. – Toshkent: Fan, 1991.
3. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "Progress in language teaching via picture stories." *Вопросы науки и образования* 2 (14) (2018): 60-62.
4. Janikulovna, Dushayeva Sokhiba, et al. "THE IMPORTANCE OF INTERCULTURAL INTERACTION IN THE STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE." *Проблемы педагогики* 5 (56) (2021): 36-38.
5. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "The role of multimedia technology in teaching the English language." *Достижения науки и образования* 2.7 (29) (2018): 57-60.
6. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "SOCIAL NETWORKS IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH." *MATERIALLARI TO ‘PLAMI*: 68.
7. Kuziev, Shavkat Abdumuratovich. "THE ROLE OF AUDIENCE AND CONTEXT IN THE SPEECH." *Наука и образование: сохраняя прошлое, создаём будущее*. 2017.
8. Abdumuratovich, Kuziyev Shavkat. "AI IN LANGUAGE LEARNING PROCESS." *International Scientific and Current Research Conferences*. 2023.
9. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "The Use of Buzzwords in Communication: English and New Linguistic Trends."
10. IN, Bekhzod Rakhmankulovich Sultanov-MILITARY RHETORIC. "UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES." *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology* 17-6 (2020): 3372-3378.
11. Sh, Kuziev. "The ways of developing discourse competence in non-linguistic faculties." *The academy of Ma'mun in Kharezm* 5 (2020).
12. Кузиев, Шавкат Абдумуратович. "Актуальное членение как особая характеристика синтаксического уровня." *Молодой ученый* 1 (2017): 528-530.
13. Kuziev, S. H., and S. Rahmonova. "Distance learning and technology-the future of national education." *Foreign languages in Uzbekistan* 1 (2018): 20.
14. Abdumuratovich, K. S. "Comparison of AI Policy." *SO ‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI* 7.4 (2024): 204-206.